
УДК 81'282.2 + 82... Я 1/7.08

Іван Матвіяс (м. Київ)

ГОВІРКОВІ РИСИ В МОВІ ТВОРІВ ОЛЬГИ КОБИЛЯНСЬКОЇ

У статті розглянуто відображення впливу говорів на мову творів О. Кобилянської в галузі фонетики, словотвору, словозміни, синтаксису й лексики.

Ключові слова: *фонетична риса, словотвір, словозміна, синтаксична конструкція, лексика.*

Талановита письменниця кінця XIX і першої половини XX ст. Ольга Кобилянська (1863–1942), яка в своїх творах зображала життя буковинського селянства й інтелігенції, народилася в м. Гура-Гумора Кімполунзького повіту (тепер на території Румунії), 1889 р. разом з сім'єю переїхала в село Димку (тепер Глибоцький район Чернівецької області), а 1891 р. — до Чернівців, де й прожила до кінця своїх днів. Отже, все життя письменниця провела на Буковині й серед буковинців. Навчалася О. Кобилянська в німецькій початковій школі в м. Кімполунзі. Високий рівень культури письменниця здобула самоосвітою, читанням класичної літератури й завдяки тісним взаєминам з корифеями — В. Стефаником, О. Маковеєм, І. Франком, Лесею Українкою.

Перші свої твори письменниця писала німецькою, рідною мовою стала писати чи не під впливом подруг С. Окуневич і Н. Кобринської. Хоч у родині Кобилянських поряд з німецькою та польською вживалася й українська, проте живої української мови майбутня письменниця вчилася, з одного боку, від буковинських селян, а з другого боку, із західноукраїнських і східноукраїнських літературних джерел. Важливу роль у творчості О. Кобилянської відіграв фольклор з його мовно-зображальними засобами [1: 335]. Живучи серед буковинців, письменниця писала про них і для них, намагалася, щоб мова її творів була їм близькою і зрозумілою.

© І.Г. МАТВІЯС, 2010

До творчої спадщини О. Кобилянської українською мовою належать новели-оповідання «Некультурна», «Назустріч долі», «Снитися», «Лист засудженого вояка до своєї жінки», «Він і вона», «У св. Івана», «За готар», «Банк рустикальний», «Вовчиха», «Битва», «Valse mélancolique» («Меланхолійний вальс»), «Але Господь мовчить», «Огривай, сонце» та ін., нарис «На полях», повісті «Людина», «Царівна», «Земля», «В неділю рано зілля копала», «Ніоба», «Через кладку», «За ситуаціями», роман «Апостол черні».

Особливості буковинського говору найвиразніше проявляються у творах письменниці на сільську тематику. У застосуванні говіркових рис О. Кобилянська, як і багато інших західноукраїнських письменників, пройшла певну еволюцію, поступово звільнялася від діалектизмів, намагалася максимально наблизити мову своїх творів до літературної мови східноукраїнського зразка, проте повністю не позбулася говіркових елементів, про що свідчить, зокрема, її творчість 20-х років ХХ ст. [2: 56 – 58], загалом її твори написані західноукраїнським варіантом літературної мови.

Серед діалектизмів у галузі фонетики в мові творів О. Кобилянської можна вказати на такі:

звукосполучення [ep] на місці давнього **рѣ** (*керниця, кертиця* ‘кріт’);

відсутність протетичного приголосного перед голосними [o], [y] (*огонь, огняний, острота, острый, остро, уха*);

вживання голосного [i] замість [o] (*зарібок, пімста, са́мітність, са́мітний, у кітлі, во́лікти, прі́рватися, пі́слати, пі́рвати, пі́гнати, пі́чнеш, пі́шлем*), замість [e] (*перстінь, жмінька, потрібувати*), замість [и] (*віспівувати*), замість [y] (*яблінка*);

[e] замість [o] (*наємник, чернуха, ледовий, всего, до него, сьогодні, вчера*), замість [и] (*дитина, оден*);

[и] замість [o] (*отвирати*);

[a] замість [i] (*кружання*), замість [e] (*гандель, катаринка*);

[o] замість [a] (*колач*);

[y] замість [o] (*робучий*);

відсутність подвоєння приголосних в іменниках серед. роду (*житя, жите, зіля, зіле, насіня, насіне, питаня, патане*);

твердий приголосний [c] у прикметниковому суфіксі (*людський, сільський*);

вживання приголосного [v] замість [л] у кінці складів (*стів, горівка, сопівка*), замість [m] (*вандрівка, вандрувати*), замість [г] (*воробець*);

[дж] замість [ж] (*розповіджте*);

[л] замість [й] (*здоровля*);

[й] замість [т] (*отруя*);

[x] замість [xv] (*хорий*), замість [к] (*ховзатися*);

[ф] замість [кв] (*фасоля*);

[ц] замість [к] (*цвіти*).

У мові творів О. Кобилянської чимало словотвірних діалектизмів. Наводимо їх за частинами мови й за алфавітом відповідних лексем:

бояр 'боярин', *дурбас* 'дурень', *жандар* 'жандарм', *зарібник* 'заробітчанин', *зарібок* 'заробіток', *ланець*, *ланц* 'ланцюг', *лейтнант* 'лейтенант', *надвірок* 'подвір'я', *надворок* 'надвір'я', *нарукавок* 'нарукавник', *обвинувач* 'обвинувач', *облак* 'оболок', *сик* 'сичання', *сотнар* 'центнер', *хижун* 'хижак', *цимбал* 'цимбали';

борба 'боротьба', *вправа* 'вправність', *гарбузина* 'гарбуз', *грижа* 'гризота', *доньця* 'доня', *жура* 'журба', *кабзля* 'капсул', *касарня* 'казарма', *мамалічка* 'мамаліга', *огородовина* 'огородиня', *пошуканка* 'пошук', *присторога* 'застереження', *смереччина* 'смеріччя', *старовина* 'стара жінка', *трясовиця* 'трясовина';

жизнь 'життя', *зв'язь* 'зв'язок', *полумінь* 'полум'я', *терпеливість* 'терпеливість';

біливо 'білизна', *закупно* 'закупівля', *їдло* 'їжа', *тріло* 'отрута', *убійство* 'убивство';

ворухання 'ворушіння', *поведення* 'поведінка', *прочуття* 'передчуття';

великанський 'велетенський', *гонорний* 'гоноровий', *горесний* 'позначений горем', *достаточний* 'достатній', *дрібонький* 'дрібненький', *заголомшений* 'приголомшений', *зблуджений* 'зблудлий', *мовчальний* 'мовчазливий', *одніський* 'єдиний', *поголошний* 'приголомшений', *поучний* 'повчальний', *пригнетений* 'пригнічений', *робітний* 'робочий', *роговий* 'рогатий', *святочний* 'святковий', *твердий* 'твердіший', *тутейший* 'тутешній', *яриновий* 'яринний';

недещо 'дещо', *нічо* 'нічого', *щото* 'щось';

оба 'обидва', *первий* 'перший', *сотний* 'сотий';

вистарчати 'вистачати', *вснути* 'заснути', *втікнути* 'втекти', *грібати* 'гребти', *дзикотіти* 'дзиччати', *дишити* 'дихати', *доконатися* 'переконатися', *захопляти* 'захоплювати', *збільшати* 'збільшувати', *здійматися* 'здійнятися', *істніти* 'існувати', *кермувати* 'керувати', *лічити* 'лікувати', *наймити* 'найняти', *обіймити* 'обійняти', *обсмівати* 'обсміювати', *отвирати* 'отворяти', *приймити* 'прийняти', *прірвати* 'перервати', *роззичувати* 'розпозичати', *розсміватися* 'розсміятися', *спіchnути* 'спочити', *строювати* 'отруювати', *товаришити* 'товаришувати', *ув'ядати* 'в'янути', *удувати* 'здувати', *усідати* 'сідати', *штигулькати* 'шкутильгати';

байдужно 'байдуже', *вднину* 'вдень', *вокруги* 'навкруги', *вперше* 'вперше', *вправді* 'справді', *вскорі* 'скоро', *глупковато* 'глуповато', *догідно* 'вигідно', *довірочно* 'довірливо', *долів* 'додолу', *домів* 'додому', *запальчиво* 'запально', *знесло* 'піднесено', *зчаста* 'часто', *мож* 'можна', *наохрест* 'навхрест', *направці* 'напростець', *небавом* 'незабаром', *невдачно* 'невдало', *незабавці* 'незабаром', *ненарушимо* 'непорушно', *нестерпливо* 'нестерпно', *передом* 'попереду', *подалеки*, *подалеку* 'здалека', *рійно* 'роєм', *терпливо* 'терпеливо', *рік-річно* 'щороку', *туда* 'туди', *удвійці* 'удвох'.

Серед діалектизмів у галузі словозміни в мові творів О. Кобилянської вирізняються такі:

закінчення **-е** в наз. відм. одн. іменників II відміни серед. роду замість літературного **-а** (*жите, зіле, насіне*);

закінчення **-и** в місц. відм. одн. іменників I відміни м'якої і мішаної груп та іменників III відміни (*по землі, в душі, по смерті*);

закінчення **-ов, -ев** в орудн. відм. одн. іменників і прикметників жін. роду (*сокиров, студенов головов, кровйов, душев, півночев*);

форми давньої двоїни іменників жін. роду (*дві — чотири руці, жінці, дівці, вдовиці*);

закінченні **-ів** в род. відм. мн. іменників I відміни (*паннів, примхів, службів*);

тверда група прикметників відповідно до м'якої в літературній мові (*осінний, пізний*), форма порядкового числівника *третий*;

редупліковані форми вказівного займенника *тот, тота, тоте, тоті*, складні форми *тамтой, тамта, тамте, тамті*;

дієслівні форми з залишками давнього перфекта (*почула-м, вернув-єсь, аби-сь знала, аби-сьте знали, хотіла би-м, не говорив би-сь, хіба би-сь перестала*);

зворотна форма дієслів з часткою **-си** замість нормативної **-ся** (*забажаєси, снуєси*);

форми майбутнього часу дієслів типу *буде мав, буде міг, буде могла*;

відсутність флексійного [т] в дієслівних формах перед зворотною часткою (*забажаєси, розлітаєся, береся, обірвєся, добираєся, остаєсь, видаєсь*);

дієслівні форми 2-ї особи одн. типу *спродаш, віддашся*.

До діалектизмів у галузі синтаксису в мові творів О. Кобилянської можна віднести:

послідовне вживання словосполучення перехідних дієслів з іменниками — назвами живих істот у формі називного відмінка (*має доньки, любила діти, убиваєш зайці, вистрілював воробиці*);

конструкції з родовим відмінком прикметників і вказівних займенників замість називного (*серце знайшло щось недоброго, щось страшного втиснулося в її серце, мала в собі щось сонливого, відкривати щось нового, що се такого*);

словосполучення з прийменником **о (об)** замість інших прийменників (*благати о життя, просив о відпустку, боровся о вихід, старша о кілька років, мова об тім*);

конструкції з давальним відмінком належності (*відібрав йому снівку, забрав йому сина, відібрав йому рушницю, не візьме тобі нічого, вкрав її вам*);

конструкція із сполучником **що** в значенні 'та' (*їдуть що їдуть, а нараз стали*);

конструкції-фразеологізми: *брати щось поважно* 'ставитися до чогось поважно', *дзвони пустити на когось* 'насмятися з когось',

смiх пустити на когось ‘виставити когось на смiх’, *змагати полум’я* ‘роздмухувати полум’я’, *йти під очі* ‘попадатися на очі’, *мати в чомусь свої руки* ‘брати в чомусь участь’, *мати храп на щось* ‘мати щось на оці’, *на дні стати* ‘найнятися на поденну роботу’.

У мові творів О. Кобилянської найбільше лексичних діалектизмів. Наводимо їх в алфавітному порядку:

аб ‘щоб’, *агі, агій* – вигук обурення, *ади* ‘глянь’, *адіть* ‘гляньте’,

ба ‘і’, ‘то’, *бадіка, бадьо* ‘літній поважний чоловік’, *банувати* ‘тужити’, *бараболя* ‘картопля’, *барда, бардиця* ‘сокира’, *бачність* ‘увага’, *бесаги* ‘торба’, ‘сакви’, *блават* ‘волошки’, *бодзики* ‘намисто з бісеру та клаптиків матерії’, *борзо* ‘швидко’, *борше* ‘швидше’, *бранка* ‘призов’, *брехіт* ‘гавкіт’, *бурдей* ‘землянка’, *бури* ‘денщик’, *бута* ‘гордість’, *бутний* ‘гордий’, ‘чванливий’,

вайльо ‘ой лишенько’, *варе* ‘дійсно’, *верем’я* ‘погода’, *вивірка* ‘білка’, *визойкнути* ‘вигукнути’, *виробити* ‘вчинити’, *відай* ‘мабуть’, *відпадки* ‘відходи’, *візія* ‘видіння’, *воздух* ‘повітря’, *воличка* ‘шерстяні нитки для вишивання’, *ворохобня* ‘заворушення’, *вугол* ‘кут’, *вуйко* ‘дядько’, *впрочім* ‘зрештою’,

галабарда ‘бешкет’, *гарувати* ‘тяжко працювати’, *генъте* ‘далеко’, *глуковато* ‘по-дурному’, *голодник* ‘бідняк’, *голосний* ‘відомий’, ‘знаменитий’, *горботка* ‘дві плахти, що їх носять замість спідниці’, *гостинець* ‘битий шлях’, *готар* ‘межа між селами, між полями’, *гульба* ‘танець’, *гуска* (солі) ‘стовпчик’, *гуторити* ‘розмовляти’,

газда ‘господар’, *газдиня* ‘господиня’, *газдівство* ‘господарство’, *газдування* ‘господарювання’, *гвер* ‘рушниця’, ‘гвинтівка’, *гердан* ‘шерстяна стрічка’,

двірник ‘начальник громади’, ‘староста’, *дзьобенка* ‘шерстяна торба’, *дзоркати* ‘брязкати’, *дзуркнути* ‘брязнути’, *дозиряти* ‘доглядати’, *дойна* ‘пісня’, *доперва* ‘щойно’, *доста* ‘досить’, *дріб* ‘свійська птиця’,

женитьба ‘одруження’, *житар* ‘польовий сторож’, *жорнити* ‘молоти на жорнах’,

задовий ‘фаховий’, *задріти* ‘помітити’, *заки, заким* ‘поки’, *залубні* ‘сани з кузовом’, *замарганій* ‘брудний’, *затовкати* ‘застукати’, *захланність* ‘жадібність’, *звізда* ‘зоря’, *згуста* ‘часто’, *зизий* ‘косий’, *зимно* ‘холод’, *зіситивнілий* ‘застиглий’, *знеслість* ‘гордість’, ‘пишність’, *зоглянути* ‘помітити’, *зрабувати* ‘забрати силу’,

кавка ‘галка’, *камрат* ‘товариш’, *камратувати* ‘товаришувати’, *кивнути* ‘зачепити’, ‘порушити’, *киптар* ‘кожушок без рукавів’, *клака* ‘голока’, *кланцатий* ‘зубатий’, *кланя* ‘полукіпок’, *клевець* ‘молоток’, *коби* ‘щоб’, *ковба* ‘колода’, *ковточки* ‘сережки’, *колиба* ‘курінь’, *колибатися* ‘вагатися’, *комендерувати* ‘керувати’, *кошниця* ‘сарай, де сушать кукурудзу’, *кутас* ‘китиця’, *кутати* ‘клопотатися’,

лакiтки ‘ласощі’, *лелічка* ‘старша сестра’, *леля* ‘чужа жінка похилого віку’, *лiжник* ‘вовняна ковдра’, *лічити* ‘лікувати’, *лож* ‘брехня’, *лоском* ‘безладно’, *лоскотіти* ‘шуміти’, ‘тріщати’, *лучатися* ‘траплятися’, *лучче* ‘краще’,

матригуни 'зілля, яким причаровують', *маючий* 'багатий', *мева* 'чайка', *минатися* 'гинути', 'вмирати', *мой* — вигук при звертанні до людини, *мокрявий* 'болотнистий',

наборзі 'нашвидку', 'квапливо', *наброїти* 'накоїти', *наглячий* 'невідкладний', *надзир* 'нагляд', *нажорнити* 'намолотити', *най* 'нехай', *наколи* 'якщо', *наліг* 'пристрасть', *нанашка* 'хрещена мати', *нанашко* 'хрещений батько', *нап'ятнити* 'позначити', *нарочно* 'навмисно', *небавом* 'незабаром', *недвижно*, *недвижимо* 'нерухомо', *неповздержний* 'нестримний', *нестіснено* 'без перешкод', *нехарно* 'неохайно', *нечайно* 'випадково', *нім* 'поки',

обиджувати 'ображати', *обзорний* 'кмітливий', *обува* 'взуття', *окруження* 'оточення', *оногди*, *оноді* 'недавно', *опроче* 'до того ж', *опустити* 'залишити', *оруддя* 'знаряддя', *отворяти* 'відчиняти',

падати (*падеш*, *паде*) 'випадати на картах', *пазити* 'стерегти', *партика* 'доля', 'частка', *передом*, *передше* 'раніше', *передший* 'раніший', 'попередній', *перехопляти* 'зустрічати мимохіть', *петльованець* 'годованець', *пизатий* 'надутий', 'опуклий', *підхлібляти* 'додавати похвали', *пінчити* 'молоти язиком', *поганість* 'зло', *позір* 'погляд', *поколибати* 'потрясти', *половик* 'яструб', *помана* 'спогад', *починщина* 'примана', *починяти* 'приворожувати', *пражина* 'одиниця виміру поля', *примівка* 'замовляння', *приправлятися* 'приготовлятися', *пристроєний* 'одягнений', *проразливий* 'принизливий', *противно* 'навпаки', *пструг* 'форель', *пуделко* 'коробка', *пукати* 'тріскати', 'розриватися', *пуста* 'степ', *пушка* 'коробка', *п'ятно* 'знак', 'пляма',

рабівник 'грабіжник', *рай* 'отаман', *рата* 'частина плати', 'внесок', *рискаль* 'лопата', *рікля* 'шовкова сукня', *розпачати* 'впадати в розпач', *ругань* 'сварка',

сарака 'бідолаха', *сердак* 'вид одягу', *сверцок* 'цвіркун', *склеп* 'крамниця', *скорцик* 'килимok', *сокотити* 'берегти', *спенцер* 'жилет', *спирати* 'забороняти', *сп'ятий* 'з'єднаний', *стариня* 'батьки', *стоїти* 'бути вартим', *стрій* 'одяг', *стрільба* 'рушниця',

темнявий 'похмурий', *тета* 'тітка', *товарина* 'худоба', *товаря* 'худобина', *торністра* 'ранець', *трачиння* 'тирса', *трачка* 'лісопильня', *трійло* 'отрута', *туй-туй* 'ось-ось', *туск* 'біль', 'журба', *тютюкати* 'воркувати', *тямка* 'пам'ять',

увидіти 'побачити', *удовіднити* 'довести', *улискуватися* 'блищати', *умний* 'розумний', *урльоп* 'відпустка', *утяжливість* 'напруженість', *ушпарувати* 'заощадити',

файний 'гарний', *фіра* 'хура', *фудулитися* 'гордитися',

хір 'нитки для ткання поясів', *холошні* 'штани', *хорувати* 'хворіти', *хосен* 'користь',

цара 'доли', 'низина', *цітки* 'маленькі мідні кружечки', 'намисто', *ціха* 'прикмета', *цофнути* 'зректися', *цятинка* 'крапля',

чей 'адже', *черта* 'риси', *чічка* 'квітка',

ширінка 'хустка', *шпанги* 'військова кара', *шолопання* 'човгання', *шпирати* 'ганяти', *шпихлір* 'комора', *шріт* 'дріб', *штивний* 'цупкий',

штивність 'напруження', *штубей* 'вулик', *штука* 'мистецтво', *шумиління* 'листя, в яке загорнений качан кукурудзи',
ялося 'годилося'.

Багато діалектизмів у мові творів О. Кобилянської є елементами західноукраїнського варіанта літературної мови, хоч немало з них виражають особливість саме буковинського говору. Діалектні явища, за винятком більшості лексичних, у мові творів О. Кобилянської часто виступають поряд із нормативними їх відповідниками. Незважаючи на наведені діалектизми, мова творів письменниці загалом дуже близька до загальнолітературної. Фольклорними образами й засобами говіркової виражальної системи О. Кобилянська як талановитий творець соціально-побутових картин та психологічно-імпресіоністичних малюнків істотно збагатила українську літературну мову в її західному варіанті.

1. Курс історії української літературної мови. — К., 1958. — Т. 1. — 596 с.
2. *Прокопенко В.А.* Вплив буковинських говорів на мову творів Ольги Кобилянської // Творчість Ольги Кобилянської. Тези доповідей республіканської наукової конференції, присвяченої сторіччю з дня народження письменниці. — Чернівці, 1963. — С. 56–58.

Ivan Matviyas (Kyiv)

DIALECTAL DISTINGUISHINGS IN THE LANGUAGE OF WORKS BY OLGA KOBYLANSKA

The article focuses on the reflection of the influence of dialects over the language of works by Olga Kobylanska.

Key words: phonetical feature, word building, word change, syntactical construction, vocabulary.

Мовна мозаїка

НЕ ВИДАЛЯЙТЕ НІЧОГО!

Одні пропонують **видалити плями, зубний камінь** чи **зуби**, інші розповідають, що їм **видалили жовчний міхур (пухлину, апендицит)** тощо. Дієслова **видаляти / видалити** в цих словосполученнях уживають, очевидно, під впливом російських **удалять / удалить**, які в українській мові мають свої відповідники, вибір яких залежить від значення того слова, з яким вони поєднуються. Пор.: **удалять / удалить** плямо — **виводити / вивести** пляму, **удалять / удалить** зуб — **вирвати** зуб, **удалять / удалить** камінь зубів — **знямати / зняти** зубний камінь, **удалять / удалить** жёлчный пузырь (опухоль, апендицит) — **вирізати** жовчний міхур (пухлину, апендицит). Напр.: **Жирні плями з тканини виводять** бензином (Із підручника неорганічної хімії); **Слободянюкові недавно вирвали** верхні зуби (Л. Первомайський); ...[лікар] **вирвав** їй хворого зуба (О. Донченко); **Для профілактики парадонтиту треба систематично знімати** зубний камінь (Із стоматологічного бюлетеня); — **А вирізати його [більмо] не можна ?** — спитав я неспіло (І. Муратов).

Отже, замість видаляти / видалити в українській мові вживайте дієслова **виводити / вивести, виривати / вирвати, вирізувати / вирізати, знімати / зняти**, зважаючи на значення залежного від них слова.

Катерина Городенська